

ЧАСОВІ КРИСТАЛИ: ПОРУШЕННЯ СИМЕТРІЇ ТРАНСЛЯЦІЇ В ЧАСІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КВАНТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Розглянуто фізичну природу часових кристалів як нової фази матерії, що характеризується спонтанним порушенням симетрії трансляції в часі. Проведено порівняльний аналіз класифікації часових кристалів з акцентом на новітні підтипи: топологічні, квазікристалічні та ієрархічні. Проаналізовано ключові експериментальні реалізації 2017–2026 років та визначено перспективи застосування у квантових обчисленнях і прецизійній метрології.

Ключові слова: часові кристали, симетрія трансляції в часі, флоксе-системи, квантові обчислення, топологічні фази.

Abstract

The physical nature of time crystals as a novel phase of matter exhibiting spontaneous breaking of time-translation symmetry is considered. A comparative analysis of time crystal classifications is performed with emphasis on the latest subtypes: topological, quasicrystalline, and hierarchical. Key experimental realizations from 2017 to 2026 are analyzed and prospects for applications in quantum computing and precision metrology are identified.

Keywords: time crystals, time-translation symmetry, Floquet systems, quantum computing, topological phases.

Вступ

У класичній фізиці кристал — це тверде тіло, атоми якого впорядковані у просторі з певною симетрією. Нобелівський лауреат Франк Вілчек у 2012 році запропонував революційну ідею: чи можлива аналогічна впорядкованість, але лише в часовому вимірі? Так народилась концепція «часових кристалів» (Time Crystals, ТК) — квантових систем, у яких спонтанно порушується симетрія трансляції в часі [1].

На відміну від просторових кристалів, де атоми займають фіксовані положення, часові кристали демонструють стійке повторення стану в часі без надходження енергії ззовні. Це, на перший погляд, суперечить другому закону термодинаміки, однак реалізується у квантових багаточастинкових системах завдяки ефекту спонтанного порушення симетрії [2].

Метою роботи є систематизація сучасних уявлень про часові кристали, аналіз останніх (2024–2026) експериментальних досягнень та визначення потенційних напрямів застосування у квантових технологіях.

Теоретичні засади

Симетрія трансляції в часі (time-translation symmetry, TTS) означає, що закони фізики незмінні при зсуві в часі. Другий закон термодинаміки забороняє спонтанне порушення неперервної TTS у стаціонарних рівноважних системах (теорема Ватанабе–Ошикави). Проте дискретна TTS, що виникає в системах із зовнішнім періодичним впливом (флоксе-системи), може порушуватись [3].

У флоксе-системі гамільтоніан залежить від часу з періодом T : $H(t) = H(t+T)$. Дискретний часовий кристал (DTC) — це фаза, де спостережувані величини осцилюють з подвоєним або кратним основному пригнічуванім рухом, тобто субгармонікою. Якщо система зовнішньо керована з частотою ω , але відповідає з частотою $\omega/2$, — це і є DTC [3].

Ключовою властивістю ТК є жорсткість (rigidity): стійкість до малих збурень. Саме ця властивість відрізняє справжній часовий кристал від тривіального резонансного відгуку системи на зовнішнє поле.

Класифікація часових кристалів

Сучасна класифікація розрізняє кілька типів ТК залежно від природи порушення симетрії та типу взаємодії із середовищем. У таблиці 1 наведено порівняльні характеристики основних підтипів, включаючи новітні результати 2024–2026 років.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика типів часових кристалів

Тип ТК	Симетрія	Умови існування	Реалізація
Дискретний (DTC)	Дискретна TTS	Флоке-системи, МСЛ	Harvard, Maryland 2017
Неперервний (CTC)	Неперервна TTS	Надплинний гелій-3	Aalto Univ. 2022–2025
Дисипативний	Дискретна TTS	Відкриті кв. системи	Hamburg 2021
Топологічний	TTS + топологія	Переплетені кубіти	Cambridge 2024 [4]
Квазікристалічний	Квазіперіодична	Флоке, спін-ланцюги	Washington U. 2025 [5]
Ієрархічний	DTS + CTS	Зв'язані DTC + CTC	Tübingen 2026 [6]

Рис. 2. Класифікація часових кристалів та нові підтипи (2024–2026)

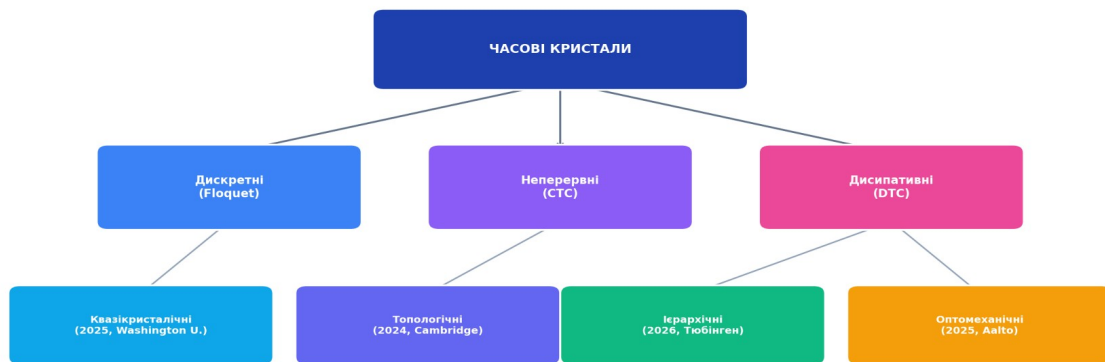

Рис. 2. Класифікація часових кристалів та нові підтипи (2024–2026)

Ключові експериментальні реалізації

Перша реалізація дискретного часового кристалу відбулась у 2017 році двома незалежними групами: під керівництвом Михайла Лукіна (Harvard) та Крістофера Монро (University of Maryland). Обидві роботи опубліковано в одному номері Nature. Гарвардська група використала алмаз із NV-центрами у магнітному полі, група Монро — ланцюжок із 10 іонів ітербію [2].

У 2021 році група Андреаса Хемеріха (Гамбург) реалізувала дисипативний часовий кристал на основі конденсату Бозе–Ейнштейна в оптичному резонаторі. Система демонструвала спонтанне перемикання між двома просторовими конфігураціями атомів з подвоєним часовим періодом [7].

Рекордний результат 2024 року: група Дортмундського університету сформувала часовий кристал із напівпровідника InGaAs, що функціонував впродовж 40 хвилин — приблизно у 10 мільйонів разів довше за попередній рекорд (~5 мс) [1]. Це стало принциповим кроком до практичних застосувань.

Рис. 1. Хронологія ключових відкриттів у галузі часових кристалів (2012–2026)

Рис. 1. Хронологія ключових відкриттів у галузі часових кристалів (2012–2026)

Нові напрямки: від фундаментальної фізики до технологій

У жовтні 2025 року дослідники Університету Аалто (Фінляндія) вперше у світі підключили часовий кристал до зовнішньої системи [8]. Використовуючи надплинний гелій-3, охолоджений до частки мілікельвіна вище абсолютного нуля, вони зв'язали неперервний ТК із мікромеханічним осцилятором та показали, що можна керувати властивостями кристалу ззовні, не руйнуючи квантову когерентність.

Практичні перспективи цього результату: а) квантова пам'ять — ТК живуть на порядки довше за сучасні кубіти; б) надточні сенсори з принципом оптомеханічного зв'язку, аналогічним детекторам гравітаційних хвиль LIGO; в) частотні гребінці (frequency combs) для метрологічних еталонів [8].

На початку 2026 року група Університету Тюбінген запропонувала концепцію ієрархічних часових кристалів, де дискретний і неперервний підтипи пов'язані між собою [6]. Їх взаємодія породжує синхронізацію субгармонік та нові режими квантових заплутаних станів. Це відкриває нові можливості для квантових симуляторів.

У 2025 році фізики TU Wien (Відень) довели, що квантові кореляції стабілізують, а не руйнують часові кристали [9]. Такий механізм утворення ТК діє через внутрішні квантові флуктуації без зовнішнього збудження, що принципово розширює умови, за яких можуть існувати ТК.

Висновки

Часові кристали є одним із найбільш перспективних напрямків сучасної квантової фізики. За 2024–2026 роки відбулись такі принципові досягнення: (1) встановлено рекорд тривалості ТК — 40 хв (InGaAs, Дортмунд); (2) вперше підключено ТК до зовнішнього пристрою, відкрито шлях до квантових технологій (Aalto, 2025); (3) введено клас ієрархічних ТК як нову форму організації квантової матерії (Тюбінген, 2026); (4) встановлено роль квантових кореляцій у стабілізації ТК без зовнішнього поля (TU Wien, 2025).

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення ієрархічних ТК у гібридних квантово-класичних архітектурах та розробка протоколів використання ТК як квантових регістрів пам'яті в обчислювальних системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Wikipedia contributors. Time crystal [Electronic resource] // Wikipedia. — URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Time_crystal (дата звернення: 11.05.2026).
2. Zhang J., Hess P. W., Kyprianidis A. et al. Observation of a discrete time crystal // *Nature*. — 2017. — Vol. 543. — P. 217–220.
3. Else D. V., Bauer B., Nayak C. Floquet Time Crystals // *Physical Review Letters*. — 2016. — Vol. 117, No. 9. — P. 090402.
4. Wahl T. B., Han B., Béri B. Topologically ordered time crystals // *Nature Communications*. — 2024. — Vol. 15. — P. 9643.
5. He G., Ye B., Gong R. et al. Discrete time quasicrystal // *Physical Review X*. — 2025. — Vol. 15. — P. 011055.
6. Schumann J. C., Lesanovsky I., Solanki P. Hierarchical time crystals [Electronic resource] // *arXiv:2601.09779*. — 2026. — URL: <https://arxiv.org/abs/2601.09779>.
7. Keßler H., Kongkhambut P., Georges C. et al. Observation of a dissipative time crystal // *Physical Review Letters*. — 2021. — Vol. 127. — P. 043602.
8. Mäkinen J. T. et al. Coupling a time crystal to an optomechanical system // *Nature Communications*. — 2025. — doi: 10.1038/s41467-025-64673-8.

9. Russo F. et al. Quantum correlations stabilize time crystals [Electronic resource] // ScienceDaily / TU Wien. — 2025. — URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2025/10/251015032309.htm>.

Таран Михайло Володимирович – студент групи 2ПІ-25Б, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: trnmisha@gmail.com

Науковий керівник: Мартинюк Володимир Валерійович – канд. техн. наук, доцент кафедри загальної фізики, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

Mykhailo Volodymyrovych Taran – student of group 2PI-25B, Faculty of Information Technology and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: trnmisha@gmail.com

Scientific supervisor: Volodymyr Valeriyovych Martyniuk – Candidate of Tech. Sciences, Associate Professor of the Department of General Physics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia